

Shahid Bahonar
University of Kerman

Iranian Civilization Research

Online ISSN: 2821 - 0867

Homepage: <https://jic.uk.ac.ir>

Iranian Civilization Research, Volume 7, Issue 1 - Serial Number 13, June 2025

Investigation and Analysis of the Commander's Role in the Fall of the Achaemenid Dynasty

Karim Golshanirad¹

1. Assistant Professor, Department of History, Lorestan University, Khorramabad, Iran. Email: golshanirad.k@lu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: <i>Research Article</i> Article history: Received: <i>07 Jan 2025</i> Revised: <i>03 April 2025</i> Accepted: <i>13 June 2025</i> Published online: <i>25 June 2025</i> Keywords: <i>Achaemenid dynasty</i> <i>Darius III</i> <i>Alexander,</i> <i>Fall,</i> <i>Theories of Sociologists</i>	Philip II (336-382 B.C.) after he became king, he first conquered the Greek lands by force, then he decided to march to the Achaemenid Empire, but his death did not give him the opportunity to do so. After Alexander succeeded his father. Although Philip was young and young, he continued his father's plans and succeeded in defeating the Achaemenids with the help of the Macedonians and Greeks and becoming the ruler of Europe and Asia. The research method in this article is descriptive, analytical and collection method. The content is in a library form and the use of sources is valid. The purpose of the research is to analyze the influence of the command factor in the victory of Alexander and the fall of the Achaemenid dynasty by using the theories of sociologists of war. The hypothesis of the research is that after Alexander became the king, even though he was twenty years old and in He was at the beginning of his youth, he used measures and strategies that with the help of these measures he was able to defeat the Achaemenid army which appeared to be stronger and better equipped. The various nations under the Achaemenid rule and with many facilities and wealth, due to not having a clear strategy and underestimating the power of the enemy, made many mistakes, and these mistakes had a great impact on the fall of the Achaemenid dynasty.

Cite this article: Golshanirad, Karim (2025). **Investigation and Analysis of the Commander's Role in the Fall of the Achaemenid Dynasty.** *Iranian Civilization Research*, 7(1), 156-173.

DOI: 10.22103/JIC.2025.24945.1413

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

English Extended Abstract

1- Introduction

The Achaemenid dynasty was founded in 550 BC by Cyrus II. Cyrus was a capable ruler who succeeded militarily and politically in expanding the Persian empire and subjugating large parts of Asia. Even the Greeks, who were arguably the blood enemies of the Iranians, could not ignore Cyrus' fame (Hintz, 2008:87). The Achaemenid kings were able to rule over different parts of the world in the three continents of Asia, Europe, and Africa for more than two hundred years, but finally, during the reign of Darius III, the magnificent Achaemenid Empire came to an end with the attack of Alexander the Great. What is important for us in this research is to determine how Alexander the Great was able to defeat the powerful Achaemenid government.

2- Research Methodology

The research method is descriptive, analytical, and uses reliable historical sources and references. The aim of the research is to examine the role of the commander in the victory of the Macedonians and the fall of the Achaemenid dynasty.

3- discussion

When examining wars, war strategists consider various factors to be effective in victories and defeats, including the role of command, morale, strategy and tactics, terrain, number of men, equipment, technology, etc.

One of the most important and influential factors of war is the factor of command, which all theorists of war have somehow pointed to its important and influential role in army coordination, discipline, creating a spirit of resistance, etc. Therefore, they list the qualities of a good commander such as: wisdom, fairness, courage, humanity, seriousness, and strictness (Bagheri-Kabourq, 1369: 227). Considering the role and importance of the commander in victory or defeat, this study examines the strategies and tactics used by Alexander the Great and Darius III and the role of these two commanders in the fall of the Achaemenid dynasty. Alexander the Great employed strategies and tactics that played a crucial role in the victory of his army and the fall of the Achaemenid dynasty. These tactics are evaluated and analyzed in light of the theories of the sociology of war.

4- conclusion

Sun Tzu, Clausewitz, and Jomini were military strategists who generally examined the causes of victories and defeats. In their opinion, one of the most important factors in battles is the commander, who can ensure the victory of his army by adopting the right and considered measures and strategy. By studying the battles between Alexander and Darius III of the Achaemenids, we realize that after he became king, Alexander used a correct, organized, and deliberate strategy to advance his goals and defeat the Achaemenid army. On the opposing side, Darius III, the Achaemenid emperor, who underestimated Alexander and viewed her as a young child, had no specific tactics in battle. Therefore, Alexander, who was a student of Aristotle and, as she herself said, had learned how to live from her, was able to win the battle against Darius III, who had more resources and men, through systematic planning.

بررسی و تحلیل نقش فرمانده در سقوط سلسله هخامنشی

کریم گلشنی راد^۱

۱. استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: golshanirad.k@lu.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
فیلیپ دوم (۳۳۶-۳۸۲ ق.م) بعد از اینکه به پادشاهی رسید، ابتدا به زور سرزمین‌های یونانی را فتح نمود سپس تصمیم گرفت به شاهنشاهی هخامنشی لشکرکشی کند که مرگ نافرجام به او فرصت این کار را نداد. بعد از اینکه اسکندر جانشین پدرش فیلیپ شد با اینکه جوان و کم‌سن و سال بود، نقشه‌های پدر را ادامه داد و موفق شد با کمک مقدونیان و یونانی‌ها، هخامنشیان را شکست داده و فرمانروای اروپا و آسیا شود. روش پژوهش در این مقاله بصورت توصیفی تحلیلی و روش گردآوری مطالب بصورت کتابخانه‌ای و استفاده از منابع و مآخذ معتبر می‌باشد. هدف پژوهش این است که با استفاده از تئوری‌های استراتژیست‌های نظامی، تاثیر عامل فرماندهی در پیروزی اسکندر و سقوط سلسله هخامنشی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. فرضیه پژوهش این است که اسکندر بعد از اینکه به پادشاهی رسید، از تدابیر و استراتژی‌هایی استفاده نمود که با کمک این تدابیر توانست لشکر هخامنشی را که در ظاهر قدرتمندتر و مجهزتر به نظر می‌رسید، شکست دهد. در سمت مقابل داریوش سوم را داریم که با وجود لشکری عظیم و تشکیل شده از ملت‌های مختلف زیر سلطه هخامنشی و امکانات زیاد و ثروت فراوان، به دلیل نداشتن استراتژی مشخص و دست کم گرفتن توان دشمن، دچار اشتباهات زیادی شد که این اشتباهات در سقوط سلسله هخامنشی تاثیر زیادی برجای گذاشتند.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۲۵ کلیدواژه‌ها: سلسله هخامنشی، داریوش سوم، اسکندر، سقوط، نظریات جامعه‌شناسی

استناد: گلشنی راد، کریم (۱۴۰۴). بررسی و تحلیل نقش فرمانده در سقوط سلسله هخامنشی. پژوهشنامه تمدن ایرانی، ۷ (۱)، ۱۷۳-۱۵۶.

DOI: 10.22103/JIC.2025.24945.1413

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

بسیاری از استراتژیست‌های نظامی درباره جنگ به بحث پرداخته‌اند. سن تزو^۱، کلوزویتس^۲، ژومینی^۳ و دیگران استراتژیست‌هایی بودند که به بررسی جنگ‌ها و عوامل موثر در پیروزی و شکست‌ها پرداختند. در مقاله حاضر خط سیر زندگی اسکندر مقدونی از زمان به پادشاهی رسیدن تا حرکت به سمت آسیا و پیروزی بر شاهنشاهی هخامنشی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. در این پژوهش تلاش شده تئوری‌های استراتژیست‌های نظامی از جمله سن تزو و کلوزویتس در مورد دلایل پیروزی در جنگ‌ها ابتدا بررسی و سپس با نتایج بدست آمده از نبردهای بین اسکندر و داریوش سوم مطابقت داده شود. استراتژیست‌های نظامی، عوامل مختلفی را در نتیجه جنگ موثر می‌دانند از جمله: نقش فرماندهی، استراتژی و تاکتیک، زمین، تعداد نفرات و... در این مقاله نقش فرماندهی در لشکر مقدونی و هخامنشی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سلسله هخامنشی در سال ۵۵۰ ق.م توسط کوروش دوم تاسیس شد. کوروش فرمانروایی شایسته بود که از نظر نظامی و سیاسی موفق شد حکومت پارسیان را توسعه داده و بخش‌های زیادی از آسیا را به تصرف آنان درآورد. آوازه کوروش را حتی یونانی‌ها که می‌توان گفت دشمنان خونی ایرانیان بودند نتوانستند نادیده بگیرند (هینتس، ۱۳۸۷: ۸۷). شاهان هخامنشی بیش از دویست سال توانستند بر بخش‌های مختلف جهان در سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا حکومت نمایند ولی سرانجام در زمان پادشاهی داریوش سوم، با حمله اسکندر مقدونی شاهنشاهی باشکوه هخامنشی به پایان رسید. آنچه در این پژوهش برای ما اهمیت دارد این است که مشخص شود چگونه اسکندر مقدونی توانست حکومت مقتدر هخامنشی را شکست دهد. روش پژوهش بصورت توصیفی، تحلیلی و استفاده از منابع و مآخذ معتبر تاریخی می‌باشد. هدف پژوهش بررسی نقش فرمانده در پیروزی مقدونیان و سقوط سلسله هخامنشی است. سوال پژوهش این است که اسکندر مقدونی و داریوش سوم هخامنشی از چه تاکتیک‌ها و استراتژی‌هایی جهت پیروزی در نبرد استفاده نمودند؟ فرضیه پژوهش این است که اسکندر از ابتدای به پادشاهی رسیدن از استراتژی مشخص و حساب شده جهت رسیدن به اهداف خود و سرانجام پیروزی بر شاهنشاهی هخامنشی استفاده نمود ولی در مقابل داریوش که اسکندر را دست‌کم گرفته و به چشم کودکی خردسال می‌دید، از هیچ‌گونه استراتژی و تاکتیک مشخص استفاده نمود و اشتباهات و فرارهای مکرر او از عوامل موثر بر سقوط سلسله هخامنشی می‌باشند.

۱-۲- پیشینه پژوهش

در مورد نقش فرمانده در سقوط سلسله هخامنشی تاکنون تحقیق مستقل و علمی انجام نگرفته است. از محققان جدید، پی یربریان در کتاب «امپراطوری هخامنشی» (۱۳۸۱)، اگنس ساویل در کتاب «تاریخ اسکندر مقدونی» (۱۳۶۴)، اولریش ویلکن در کتاب «اسکندر مقدونی» و یان اولبریخت، مارک (۱۴۰۱) در کتاب «ایران‌گرایی اسکندر مقدونی» به زندگی داریوش سوم هخامنشی و جنگ‌های وی پرداخته‌اند. علی اصغر پورعزت و عزیزالاه عطار در مقاله «بررسی دلایل فروپاشی حکومت و تمدن باستانی هخامنشیان»، دلیل سقوط سلسله هخامنشی را عامل درونی و بی‌عدالتی ذکر نموده‌اند. زهرا تبریزی شهروی نیز در مقاله «عوامل تاثیرگذار در برافتادن سلسله هخامنشی»، معتقد است بی‌کفایتی شاهان پایانی سلسله هخامنشی عامل سقوط این سلسله می‌باشد. در مقاله حاضر برای نخستین بار با مطالعه منابع مربوط به اواخر دوره هخامنشی و با استفاده از تئوری‌های استراتژیست‌های نظامی، نقش فرمانده در پیروزی مقدونیان و سقوط سلسله هخامنشی مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرد.

¹ Suntzus

² Clauzewitz

³ Jomini

۱-۳- روش تحقیق

روش پژوهش بصورت توصیفی، تحلیلی و استفاده از منابع و مآخذ معتبر تاریخی می‌باشد.

۲- تئوری‌های استراتژیست‌های نظامی

سن تزو، کلوزویتس و ژومینی از استراتژیست‌های حوزه جنگ بودند که به‌صورت کلی علل و عوامل پیروزی‌ها و شکست‌ها را مورد بررسی قرار دادند. سن تزو سردار معروف چینی، در قرن پنجم ق.م زندگی می‌کرد. وی در زمینه جنگ و مسائل نظامی به مطالعه پرداخت و موفق شد نظریاتی را ارائه دهد که هنوز هم دارای اعتبار می‌باشند (باقری کبورق، ۱۳۷۰: ۲۲۵). سن تزو برای اولین بار کوشیده است تا برنامه‌ریزی و راهبری عملیات نظامی و جنگی را بر بنیادی عقلانی استوار سازد و برخلاف نویسندگان یونانی و رومی، به تنظیم و تدوین شیوه‌های نظامی و پیچیده و یا تاکتیک‌های سطحی و موقتی علاقه ندارد. هدف وی تدوین رساله‌ایست مبتنی بر روش، به منظور استفاده سرداران و فرماندهانی که خردمندانه در پی جنگ پیروزمندانه هستند. به اعتقاد وی استراتژیست زبردست باید بتواند لشکر دشمن را بدون درگیری نظامی تسلیم کند و شهرها را بی محاصره تصرف نماید و دولت را بدون آغشتن شمشیرها به خون واژگون سازد (سن تزو، ۱۳۶۴: ۷). کتاب وی تحت عنوان هنر جنگ در سال ۱۷۸۲ میلادی به زبان فرانسوی و در سال ۱۹۱۰ میلادی به زبان انگلیسی ترجمه و منتشر گردید. مک نیلی معتقد است از زمانی که این کتاب برای اولین بار ترجمه و منتشر شد توسط ژنرال‌ها و نظریه‌پردازان بارها مورد استناد و ارجاع قرار گرفته است (MCNIELY, 2001: 5) و حتی نجف‌آبادی، (۱۴۰۲: ۴۸).

آنتونی هنری ژومینی (۱۷۷۹-۱۸۶۹م) از اندیشمندان و استراتژیست‌های نظامی بود. ژومینی با استفاده از تجاربی که در جبهه‌های نبرد به دست آورده بود اعتقاد داشت که استراتژی، هنر رسانیدن یا حرکت نیروها به میدان جنگ و تاکتیک، هنر هدایت نیروها در صحنه نبرد است. او در کتاب «خلاصه‌ای از هنر جنگ» که در سال ۱۸۳۸ میلادی منتشر کرد، استراتژی را شامل تمامی عملیاتی می‌داند که در صحنه‌های جنگ به نحوی نقش دارند. ضمن اینکه به اعتقاد او برای پیروزی در جنگ باید به سرعت و به موقع نیروهای انسانی را بدون به مخاطره انداختن آنها به صحنه‌های نبرد منتقل کرد. برای ژومینی سادگی در طرح‌ریزی نبرد یک ارزش اساسی است چرا که او عقیده داشت هرچه مانور قاطع ساده‌تر باشد، موفقیت آن نیز حتمی‌تر خواهد بود. (ارل، ۱۳۴۳: ۱۲۲)

کارل فون کلوزویتس در سال ۱۷۸۰ میلادی در پروس متولد شد. نوجوان بود که در اردو کشی رن شرکت کرد. در سال ۱۸۰۱ میلادی به خاطر فعالیت‌های چشمگیر در آکادمی افسران در برلین پذیرفته شد. در این سال‌ها کلوزویتس علاوه بر مطالعات نظامی، به علوم اجتماعی و فلسفه نیز گرایش داشت. تاثیرپذیری او از فلسفه کانت بسیار شدید بود به نحوی که بعدها اثر معروف خود «جنگ» را به گرایش فلسفی نوشت (باقری کبورق، ۱۳۷۰: ۲۵۶). وی از جمله مهم‌ترین استراتژیست‌های آفندی یا تهاجمی بود که تهاجم را اصلی تعیین‌کننده در جنگ می‌دانست. به نظر وی استراتژی نظامی طرحی کلی نبوده، بلکه جزئی از یک طرح سیاسی است. بنابر نظریه جنگ کلوزویتس، تمام منابع یک ملت برای به اجرا درآوردن مقاصد سیاسی به کار می‌رود. وی این تلاش همه جانبه را «استراتژی کلی» می‌نامد، بنابراین استراتژی نظامی را در واقع به منزله تاکتیک معرفی می‌کند. به گفته کلوزویتس، فرمانده موفق کسی نیست که قوانین بازی را بداند بلکه کسی است که از طریق نبوغش، قوانین بازی را بیافریند. به همین خاطر است که او از مفهوم کلیدی عدم قطعیت برای تبیین جنگ استفاده می‌کند. او برخلاف ژومینی معتقد است که جنگ را نمی‌توان به عدد و رقم، نقشه و نمودار هندسی تقلیل داد. از نظر او جنگ‌ها بر ارزش‌های ثابتی استوار نیستند؛ بلکه برعکس بر عوامل متغیری بنا شده‌اند. (نیکول، ۱۳۹۵: ۹ و کامرانی‌فر، ۱۳۹۷: ۳۳)

استراتژیست‌های جنگی عوامل مختلفی را در هنگام بررسی جنگ‌ها در پیروزی‌ها و شکست‌ها موثر می‌دانند که از آن جمله می‌توان به نقش فرماندهی، روحیه، استراتژی و تاکتیک، زمین، تعداد نفرات، تجهیزات، فناوری و غیره اشاره نمود (کامرانی‌فر،

۱۳۹۷: ۲۷) «جنگ را در ارتباط با ۵ عامل بنیادی ارزیابی کنید: نخستین عامل نفوذ اخلاقی، دومین عامل شرایط جوی، سومین عامل زمین، چهارمین عامل فرماندهی و پنجمین عامل قراها و مدارها و دکترین (تاکتیک) است». (سن تزو، ۱۳۶۴: ۲۹)

یکی از مهم‌ترین و تاثیرگذارترین عوامل جنگ، عامل فرماندهی است که همه نظریه‌پردازان جنگ به نوعی به نقش مهم و تاثیرگذار آن در هماهنگی ارتش، انضباط، ایجاد روحیه مقاومت و... اشاره نموده‌اند. از این رو صفاتی را برای یک فرمانده خوب بر می‌شمارند از قبیل: خرد، انصاف، شجاعت، انسانیت، جدیت و سخت‌گیری (باقری کبورق، ۱۳۶۹: ۲۲۷). سن تزو معتقد است اگر فرمانده خردمند باشد، قادر است تغییرات حاصل در اوضاع و احوال را بازشناسد و به موقع عمل کند، وقتی فرمانده با انصاف باشد، افرادش نسبت به تشویق و تنبیه وی اطمینان خواهند داشت و اگر انسان باشد دیگران را دوست خواهد داشت و نسبت به آنها احساس خود را بروز می‌دهد و درد و رنج آنها را در می‌یابد. اگر شجاع باشد، بی‌تردید لحظه مناسب را غنیمت می‌شمارد و کارش به پیروزی می‌انجامد. چنانچه جدی و سختگیر باشد لشکرش منضبط خواهند بود زیرا از وی می‌ترسند و از تنبیه وی می‌هراسند (سن تزو ۱۳۶۴: ۳۱). با توجه به نقش و اهمیت فرمانده در پیروزی یا شکست، در این پژوهش استراتژی‌ها و تاکتیک‌های به کار رفته توسط اسکندر مقدونی و داریوش سوم و نقش این دو فرمانده در سقوط سلسله هخامنشی مورد بررسی قرار می‌گیرد. اطلاعات دقیقی از میزان امکانات و تعداد نفرات دو لشکر نداریم. بیشتر منابع یونانی البته در گفتن شمار زیاد ارتش هخامنشی و کمی لشکر کشته‌شدگان سپاه اسکندر زیاده‌روی می‌کنند تا بلکه بر اهمیت کارهای او افزوده باشند (فرای، ۱۳۷۳: ۲۱۱) اما با توجه به اینکه شاهنشاهی هخامنشی بیش از ۲۰۰ سال بر مناطق مختلف و گسترده جهان حکومت نمود و لشکر هخامنشی از اقوام و ملیت‌های مختلف تشکیل شده بود، مسلماً سپاه هخامنشی از نظر تعداد و سایر امکانات بخصوص در نبرد گوگمل که آخرین نبرد مهم بود، برتری داشت.

۳- تاکتیک‌های بکار رفته توسط اسکندر مقدونی در نبرد با هخامنشیان

اسکندر مقدونی به تدابیر و استراتژی‌هایی دست زد که این تدابیر در پیروزی لشکر او و سقوط سلسله هخامنشی نقش بسیار مهمی داشتند. در ادامه این تاکتیک‌ها با توجه به نظریات جامعه‌شناسی جنگ مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرند:

۳-۱- برآورد و ارزیابی توانایی‌ها و امکانات حریف

سن تزو معتقد است که پیش از پرداختن به جنگ، قدرت و کارایی حریف باید توسط فرمانده کاملاً ارزیابی شده باشد. تجهیز ارتش، متناسب با وسعت میدان جنگ و تخمین تعداد سربازان رقیب چه به لحاظ ادوات نبرد، خوراک و مرکب، ابتدایی‌ترین امری است که فرمانده پیش از نبرد باید آن را در نظر بگیرد (سن تزو، ۱۴۰۱: ۷۹). یکی از بخش‌های کتاب سن تزو «استفاده از ماموران مخفی» می‌باشد. وی در این فصل به حاکمان و فرماندهان توصیه می‌نماید جهت اطلاع یافتن از وضعیت دشمن و ایجاد اختلاف بین نیروهای دشمن، از جاسوسان داخلی و خارجی استفاده نمایند (همان: ۱۵۷ تا ۱۶۵) «پیروزی در جنگ و حصول دستاوردهای قابل توجه زمانی حاصل می‌گردد که فرمانده بتواند از اطلاعات و داده‌هایی که از پیش در اختیار دارد، استفاده به جا نماید. این اطلاعات را باید از مردانی بگیرد که وضعیت دشمن را خوب می‌شناسند». (همان: ۲۳۵)

منابع به ما می‌گویند که داریوش سوم قدرت فیلیپ، پدر اسکندر را درک کرده و تلاش کرده بود جنگ را به مقدونیه بکشانند؛ اما وقتی اسکندر روی کار آمد، خیال داریوش راحت شده و اسکندر جوان را دست‌کم گرفته و به دید حقارت می‌نگرد (دیودور سیسیلی، ۱۳۸۴: ۶۲۶). به همین دلیل وقتی ارتش مقدونی وارد آسیا شدند، داریوش فرماندهی لشکر را به عهده نمی‌گیرد بلکه خشره پاون‌ها و سرداران خود را به نبرد اعزام می‌دارد (همان: ۶۶۴). نتیجه شکست ایرانیان در نبرد گرانیکوس نیز، افزایش روحیه اسکندر و یارانش (گلشنی‌راد، ۱۴۰۳:) و فتح سارد در آسیای کوچک می‌باشد (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۱۹). قبل از نبرد ایسوس نیز

آمین تاس^۱ به داریوش پیشنهاد می‌دهد منتظر اسکندر و نیروهایش بایستند و به دنبال آنها نروند ولی داریوش در جواب آمین تاس می‌گوید: «می‌ترسد که اسکندر قبل از مقابله راه فرار پیش گیرد و با این حيله از دستش بگریزد» (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۲۴). اما در مقابل اسکندر به خوبی از اوضاع و احوال حکومت هخامنشی و ارتش آن اطلاع داشت. در دربار فیلیپ دوم (پدر اسکندر) برخی از تبعیدیان ایرانی مانند سیسینس^۲ و آمیناپیس^۳ حضور داشتند. در نتیجه چندان هم عجیب نیست که ببینیم فیلیپ دوم کمر به جنگ با داریوش سوم بسته بود و اسکندر جوان نیز توانسته بود اطلاعات بسیاری درباره دشمنان خود به دست آورد (اولبریخت، ۱۴۰۱: ۱۸). اسکندر جهت کسب اطلاعات در مورد هخامنشیان از جاسوسان مختلف استفاده نمود (همان: ۴۶۲) و متوجه شده بود که لشکر هخامنشی مانند دوره کوروش بزرگ و داریوش بزرگ نمی‌باشد بلکه «اقوامی غرق در تجملاتاند» و یونانی‌هایی که در لشکر داریوش هستند افرادی بی‌انگیزه هستند که «در برابر مزد، آن هم اندک» می‌جنگند و کارایی بالایی ندارند. (آریانوس، ۱۳۹۳: ۶۷)

۳-۲- وضعیت روحی و روانی

به گفته اندیشمندان نظامی، فرمانده‌ای می‌تواند موفق در عرصه نبرد ظاهر شود و نتیجه جنگ را با تلفات کمتر به سود خود خاتمه دهد که از همان ابتدا کنترل فضایی روانی نبرد را در دست بگیرد (بوتول، ۱۳۸۷: ۱۵۸). داشتن روحیه قوی و انگیزه کافی برای نبرد در میان سپاهیان یکی از فاکتورهای تعیین‌کننده در کسب برتری در میدان جنگ است. یکی از وظایف فرمانده آن است که در کنار تدارک و تجهیز سپاه و تهیه نقشه جنگ، به لحاظ روحی و روانی لشکر خود را ارزیابی کند و عوامل ایجاد تزلزل و تضعیف روحیه سپاه را که منجر به کاهش تمرکز و اطلاعات محض از فرمانده می‌شود مرتفع سازد. (گرین، ۱۳۹۸: ۸ و حجتی نجف‌آبادی، ۱۴۰۲: ۵۲)

با مطالعه نبردهای بین اسکندر و داریوش سوم متوجه می‌شویم که داریوش بعد از شکست‌های اولیه از اسکندر و مشاهده قدرت ارتش وی، روحیه خود را از دست داده و بسیار ضعیف عمل نمود. آریانوس می‌نویسد که «هیچ کس در جنگ‌ها چون داریوش ضعیف روحیه نشان نداده و تصمیم‌های بی‌منطق و جاهلانه نگرفته بود» (آریانوس، ۱۳۹۳ کتاب سوم، ۱۴۰). علاوه بر این لشکر هخامنشی از اقوام زیر سلطه و یونانی‌های مزدور تشکیل شده بود که هیچ انگیزه‌ای برای نبرد نداشتند و داریوش نیز نتوانست انگیزه خاصی برای آنها ایجاد نماید. در لشکر مقابل، اسکندر از همان ابتدا از روحیه بسیار بالایی برخوردار بود و در تمام نبردها اطمینان کامل داشت بر لشکر هخامنشی پیروز خواهد شد. بنابراین «روحیه و امید» یکی از ویژگی‌هایی است که تمام مورخین عصر باستان آن را در مورد اسکندر ذکر می‌نمایند. پلوتارک داستانی ذکر می‌کند که در زمینه آشنایی با روحیه اسکندر جالب می‌باشد. وی می‌گوید قبل از نبرد گوگمل، اسکندر به خواب عمیقی فرو می‌رود. پارمنیون سردار وی از این مسئله تعجب کرده، او را از خواب بیدار کرده و از او می‌پرسد: «چگونه سزاوار می‌داند که مانند مردی که حریف را منهدم نموده است نه مانند آن کس که می‌بایست خود را مهیب‌ترین کارزار نماید، تا این ساعت به آرامی بخوابد. اسکندر خنده‌کنان در جوابش گفت: مگر هنوز تردید داری از اینکه ما پیروز شده‌ایم و احتیاجی نیست که در تعاقب داریوش به این سو و آن سو در کشور پهناور و خرابی بدویم و اگر باز بخواید داریوش فرار کند و مملکت خود را به خرابی بکشاند، او را دنبال می‌کنیم». (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۴۸)

اسکندر نه تنها روحیه و امید بسیار بالایی داشت بلکه دست به اقداماتی زد تا بتواند روحیه پیروزی و امیدواری را در لشکر خود ایجاد نماید که در ادامه به آن اشاره می‌شود:

¹ Amintas

² Sisines

³ Aminapes

۳-۲-۱- شعار گرفتن انتقام یونانی‌ها از پارسیان

شعار حمله به پارس و گرفتن انتقام حمله خشایارشا به یونان در سال ۴۸۰ ق.م، اولین بار توسط فیلیپ دوم در سال ۳۳۷ ق.م اندکی پس از پیروزی وی بر آتن در کارونا بیان شد. او این گونه اعلام کرد که می‌خواهد از جانب یونانیان علیه پارسیان وارد جنگ شود تا آنها را به دلیل توهین به معابد یونانی مجازات نماید (Diodorus siculus, XVI, 89,2 و بروسیوس، ۱۴۰۰: ۲۹۰). بعد از اینکه اسکندر به پادشاهی رسید، برای متقاعد کردن یونانیان به پذیرش حکومتش، آنها را در «مجمع کورنت» گرد آورد و برای آنها «با واژگانی سنجیده سخنرانی کرد و یونانیان را متقاعد ساخت تا حکم کنند که اسکندر، سپهسالار کل قوای یونان با قدرت تمام خواهد بود و اینکه جملگی، جنگ علیه پارسیان را به خاطر جنایت‌هایی که در حق یونانیان روا داشتند و به موجب آن مجرم شناخته شده‌اند پی خواهند گرفت». (دیودورسیسیلی، ۱۳۸۴: ۶۲۴)

بعد از نبرد ایسوس، اسکندر در پاسخ به نامه داریوش که تقاضای صلح نموده بود می‌نویسد: «نیاکان شما به مقدونیه و دیگر نقاط یونان حمله آورده بودند حال آنکه پیش از این از ما صدمه ندیده بودند. من به سمت بزرگسالار یونان انتخاب شده‌ام و به آسیا هجوم آورده‌ام تا انتقام تجاوز ایرانیان را از تو بگیرم». (آریانوس، ۱۳۹۳، کتاب دوم، ۸۱)

این شعار فیلیپ و بعدها فرزندش اسکندر، دستکاری آنان را در واقعیت‌های تاریخی نشان می‌دهد زیرا هنگام حمله خشایارشا به یونان در سال ۴۸۰ ق.م، پیاده نظام مقدونیه در لشکر پارس و تحت فرمان ارتش پارس در جنگ علیه یونان شرکت داشت (هروdot، کتاب پنجم، ۱۸۵ و بروسیوس، ۱۴۰۰: ۲۹۵). هدف واقعی اسکندر از لشکرکشی به آسیا، فتح شاهنشاهی هخامنشی (ویسپهور، ۱۳۹۳: ۱۴۱) و شعار گرفتن انتقام یونانی‌ها، جهت پذیرش قدرت او و همراهی یونانی‌ها با او در این لشکرکشی بود.

۳-۲-۲- استفاده از غیب‌گویان و مسائل ماورایی

در یونان باستان اعتقاد به موهومات و نشر افکار عامیانه به شدت رواج داشت و گذشته از ملت که در موارد مختلف دست توسل به دامان کهنه و غیب‌گویان می‌زدند، دولت نیز در مواقع بحرانی برای اطلاع از اراده خدایان و وقوف بر سرنوشت، به همین اعمال متوسل می‌شد، به طوری که در آتن دو دسته از پیشگویان (پیشگویان درجه اول و پیشگویان درجه دوم) وجود داشت که دولت در موارد مختلف با آنها مشورت می‌کرد (بهمنش، ۱۳۷۵: ۳۵۲). در چند ناحیه مختلف یونان مراکزی برای پیشگویی به وجود آمد که معروف‌تر از همه، دلف واقع در فوسید بود. در آنجا چندین معبد ساخته شد و از نواحی مختلف یونان و غیر یونان، مردم برای مشورت و کسب نظر از این پیشگویان به مراکز مذکور روی می‌آوردند. (دولاندولن، ۱۳۶۷: ۷۸)

اسکندر مشاورانی از جمله ارسطو که در دوره کودکی و نوجوانی معلم او بود داشت که به او در مورد تاثیر مسائل غیبی و پیشگویان بر مردم یونان و مقدونیه اطلاع داده بودند، به طوری که اسکندر همواره بیان می‌کرد که از پدرش حیات یافته و از ارسطو روش نیک زیستن را آموخته است. (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۰۵)

اسکندر هنگامی که به پادشاهی می‌رسد نسب خود را از خدایان دانست «امر مسلم این است که اسکندر کبیر از طرف پدر از نسل هرکول و از طرف مادر او را به آشیل پهلوان و نیمه خدا منصوب می‌دانستند» (همان، ۳۹۵) و مورخین داستانی ساختگی ذکر نمودند که خدا به شکل ماری در آغوش المپیا مادر اسکندر خوابید و از این طریق اسکندر به دنیا آمد (همان، ۳۹۷). آریانوس در این زمینه می‌نویسد: «این عمل اسکندر که نسبت خویش را به خدایان می‌رساند عیب بزرگی نبود بلکه فقط وسیله‌ای بود تا رعایایش را تحت تاثیر قرار دهد» (آریانوس، ۱۳۹۳، کتاب هفتم، ۲۹). منظور از تحت تاثیر قرار دادن یعنی اطاعت محض از او و مطمئن بودن به پیروزی او در نبردها می‌باشد. در لشکر اسکندر همواره تعدادی غیبگو وجود داشت که وظیفه آنها پیشگویی به نفع اسکندر و یارانش بود. مهم‌ترین غیبگوی اسکندر «آریستاندر»^۱ می‌باشد که از ابتدای ورود اسکندر به آسیا تا زمان مرگ او، مورخین

¹ Aristander

داستان‌های مختلفی از پیشگویی‌های وی ذکر می‌نمایند. وظیفه او این بود که در موارد بحرانی، اوضاع را به نفع اسکندر و یاران او نشان دهد. به عنوان مثال قبل از نبرد گوگمل، ماه‌گرفتگی (خسوف) تقریباً کاملاً روی داد. اسکندر برای ماه و خورشید و زمین که هر سه در پیدایش ماه‌گرفتگی موثرند قربانی داد. آریستندر مسئله را اینگونه تعبیر کرد که «ماه‌گرفتگی علامت خوش‌یمنی برای مقدونیان و اسکندر است، نبردی در آن ماه درخواهد گرفت و قربانی‌ها حکایت از پیروزی اسکندر می‌کند» (Arrian, III, 402, Curtius, I, 19). هنگام محاصره شهر صور که ۷ ماه صورت گرفت و لشکر اسکندر خسته و ناامید شده بودند، «آریستندر پس از انجام قربانی در راه خدایان، چون در امعاء و احشام قربانی نیک نظر کرد به حضار اعلام داشت که شهر در اواخر همین ماه به تصرف اسکندر درخواهد آمد». (پلو تارک، ۱۳۶۹: ۴۴۷)

مورخین ذکر می‌کنند بعد از اینکه اسکندر مصر را فتح نمود، به طرف واحه آمون جهت دیدار از معبد و ایزد آنجا رفت. مسیر واحه آمون صحرای خشک و پر از شن و ماسه و فاقد آب بود و یاران اسکندر تلاش کردند او را از این سفر منصرف کنند که نپذیرفت. بعد از این ملاقات کاهن معبد آمون به اسکندر گفت: «موفقیت شادی‌آفرین اقدامات تو ثابت خواهد کرد که تو از ایزد زاده شده‌ای. در گذشته شکستی را پذیرا نشده‌ای از این پس برای همیشه شکست‌ناپذیر خواهی شد. اسکندر خشنود از پیام غیبی که به وی داده شد، نذورات باشکوهی را وقف ایزد کرد و به مصر بازگشت. (دیوید سیسیلی، ۱۳۸۴: ۶۹۲ و پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۳۸). مشخص است که اسکندر هنگامی که در مصر بوده افرادی را به نزد کاهن بزرگ واحه آمون فرستاده و او را در مقابل هدایا و نذورات فراوان وادار به این پیشگویی سیاسی کرده بود.

۳-۲-۳- سخنرانی‌های مهیج

مفهوم تبلیغات^۱ از ریشه لاتین Propagane گرفته شده و از نظر لغوی به معنای «پخش کردن»، «منتشر ساختن» و «چیزی را شناساندن» است زیرا در تبلیغات سعی بر این است تا یک عقیده و یک کردار به طور منظم و جهت‌دار قبولانده شود (ادبیی سده، ۱۳۸۲: ۱۴۴). دربان کور معتقد است که یکی از موارد قابل تشخیص در هر امر تبلیغی، ابزار انسانی (بیانات رهبران، سخنوران، سیاستمداران و...) است (بیرو، ۱۳۷۰ و ادبیی سده، ۱۳۸۲: ۱۴۴). سن تزو در مورد تهیج لشکریان می‌نویسد: «همه را با شور و حرارت نظامی به‌طور یکسان تهیج کنید، در این صورت می‌توان گفت که پیروزی تامین است». (سن تزو، ۱۳۶۴: ۱۲۳)

یکی از روش‌هایی که اسکندر جهت تهیج لشکر خود به کار می‌برد، ایراد سخنرانی قبل از نبرد بود. آریانوس هنگام ذکر صفات اسکندر به ما می‌گوید که مهارت او در «بالا بردن روحیه سربازان و انباشته کردن آنان با اطمینان و به دور ریختن آنان هنگام خطر با بی‌باکی خود، به گونه‌ای حیرت‌انگیز جالب بود» (آریانوس، ۱۳۹۳ کتاب هفتم، ۳۴۲). اسکندر قبل از آغاز نبرد ایسوس «امیران و فرماندهان واحدهای متحدین را احضار کرد تا تشویق کند. گفت علی‌رغم کامیابی‌های گذشته و خطرهایی که پشت سر گذاشته‌اند دشمن که اکنون با آن روبرو می‌شوند، تا به حال همیشه از آنان شکست خورده است. ایزد که بهترین استاد فن جنگ است از آنان پشتیبانی می‌کند» «اسکندر افزود ما مقدونیان با مادها و پارس‌ها می‌جنگیم که اقوامی غرق در تجملاتند حال آنکه ما در اثر سختی‌ها و پیکارها با خطر خو گرفته‌ایم. اما از این‌ها بالاتر آزادمردانی هستیم که با بردگان (منظور مزدوران یونانی است که در لشکر داریوش بودند) روبرو شده‌ایم. هر جا که یونانی با یونانی روبرو شود، انگیزه همانند برای جنگیدن ندارند. یونانیانی که زیر علم داریوش سینه می‌زنند، جان خود را در برابر مزد، آن هم مزد اندک، به خطر می‌اندازند. اما یونانیانی که شانه به شانه ما نبرد می‌کنند، داوطلبان مومن به یونانی مآبی‌اند» «گذشته از برشمردن این مزایا خوب است عظمت پاداشی که در عوض روبرو شدن با خطرات دریافت خواهند کرد نیز به یاد داشته باشند. پس از توفیق در این نبرد سرنوشت‌ساز کاری نخواهید داشت جز فرمانروایی بر تمام آسیا» در پایان «یونانیان گرد او جمع شدند، دست‌های شاه خود را به دست گرفتند و با فریادهای پر از شوق خواستند بی‌درنگ آنها را به سوی پیکار رهبری کند». (آریانوس، ۱۳۹۳ کتاب دوم، ۶۸)

¹ propuganda

۳-۲-۴- خواب سیاسی

یکی دیگر از ترفندهایی که اسکندر جهت تهییج لشکر خود به کار می‌برد، دیدن خواب و رویا در مواقع سخت و دشوار می‌باشد که از آن تحت عنوان «خواب سیاسی» یاد می‌شود. بعد از پیروزی اسکندر در نبرد ایسوس، تصمیم می‌گیرد شهر صور را در فنیقیه فتح کند. اسکندر به اطرافیانش می‌گوید که تا زمانی که فنیقیه و نیروی دریایی آن‌را به دست نیاورده‌اند، نمی‌توانند از دست ایرانیان آسایش داشته و به مصر بروند «حقیقت آنکه محاصره صور کار دشواری بود. شهری به جزیره واقع بود و اطراف آن‌را با حصار محکم ساخته بودند. در آن زمان مزیت در دریا هنوز با صور بود زیرا ایرانیان بر دریا تسلط داشتند و صور کشتی‌های فراوان داشت» «حادثه خوش‌یمنی تا اندازه زیادی در او تاثیر گذاشت. در رویا دید که به حصار شهر نزدیک شده است و هرکول را دید که دست راست خود را به سوی او دراز کرده و وی را به داخل شهر راهنمایی می‌کند. آریستاندر این خواب را تعبیر کرد که صور تصرف خواهد شد اما با کوشش و زحمت، زیرا کامیابی‌های هرکول همیشه مرهون کوشش‌ها و تکاپوی او خواهد بود». (همان، ۸۶ و پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۲۳)

۳-۲-۵- شجاعت در نبردها

سن تزو یکی از صفات فرمانده را شجاعت می‌داند. از نظر وی اگر فرمانده شجاع باشد، بی‌تردید لحظه مناسب را غنیمت می‌شمارد و کارش به پیروزی می‌انجامد (سن تزو، ۱۳۶۴: ۳۱) و اگر فرمانده شجاع نباشد، نخواهد توانست بر تردیدها غالب شود و طرح‌های بزرگ دراندازد (همان، ۳۲).

در سرتاسر نوشته‌های کلوژیوتس به روحیه و عوامل روانی تاکید شده است. همچنین وی از خصوصیات یک فرمانده خوب، توانایی او به ایجاد هماهنگی میان خصائص درونی مثل شجاعت، استقامت، درایت و... را برمی‌شمارد. وی اصرار داشت که شکست دشمن به معنای کشتن نفرت وی نیست بلکه منظور اصلی باید از بین بردن جرات دشمن و قدرت تصمیم‌گیری وی باشد. شکست کامل زمانی واقع می‌شود که فرمانده یا روحیه ارتش مغلوب گردد زیرا تخریب اراده دشمن بالاترین هدف جنگ است. کلوژیوتس شجاعت را برتر از تردید می‌داند و معتقد است که ترس، فرصت‌های خوب را از دست فرمانده خارج می‌کند (باقری کبورق، ۱۳۷۰: ۲۶۳). مورخین عصر باستان همه جا شجاعت و بی‌باکی اسکندر را در نبردها ذکر می‌کنند و معتقدند که هدف او پیروزی در نبرد و یا مرگ شجاعانه بود (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۴۸). پلوتارک ذکر می‌نماید که در نبرد گوگمل مازه^۱ سردار داریوش به عقبه سپاه اسکندر که اساس و ضروریات (تجهیزات) لشکر بودند حمله برد و پارمنیون شخصی را می‌فرستد تا به اسکندر پیام دهد فوراً کمک بفرستد وگرنه تجهیزات سپاه را از دست خواهند داد، اسکندر پاسخ داد که تجهیزات سپاه برای ما اهمیتی ندارد «اکنون فکر ما باید این باشد که با عزت و شرافت تکلیف خود را انجام دهیم و شجاعانه بمیریم». (همانجا)

با وجود اینکه در فرهنگ ایرانیان عصر باستان شجاعت و دلاوری در جنگ ارزش بسیار بالایی داشت (گلشنی‌راد، ۱۴۰۳: ۷۷) ولی ما شاهد ضعف روحیه و ترس داریوش در تمام نبردهایی می‌باشیم که شرکت کرده بود. در نبرد ایسوس هنوز نتیجه قطعی جنگ مشخص نشده بود که داریوش فرار می‌نماید (Plotarch, 1932: 2 و گلشنی‌راد، ۱۴۰۳، مقاله قتل داریوش سوم: ۳۰۸). شکست ایسوس و فرار داریوش از سویی روحیه اسکندر و یارانش را تقویت نمود و از سوی دیگر، تزلزل روحی شدیدی در داریوش و سپاهیانش وارد کرد (بیانی، ۱۳۸۷: ۱۵۸ و Badian, 1958). در نبرد گوگمل ایرانیان به پیروزی‌های مهمی دست پیدا کردند و مازئوس^۲ فرمانده سوار نظام پارسیان توانست سوار نظام مقدونی را شکست دهد. ولی با شنیدن خبر فرار شاه هخامنشی به قول دیودور سیسیلی، ایرانیان سرخورده شده و فرار کردند (دیودورسیسیلی، ۱۳۸۴: ۷۰۸). بعد از شکست ایسوس و گوگمل بسیاری از مقامات عالی‌رتبه و ساتراپ‌ها خود را تسلیم اسکندر نمودند. (بریان، ۱۳۸۱: ۱۳۳۴ و Nicholas, 2003: 48)

¹ Maze

² Mazeus

از نظر کلوزویتس، مرکز ثقل^۱ از مفاهیم بنیادین جنگ محسوب می‌شود. وی برای این عقیده است که نقطه ثقل، نقطه‌ای است که در آن تمام عناصر درگیر به صورت یکپارچه برای حفظ کل ساختار میل به مرکز دارند، نقطه‌ای مرکزی که در آنجا همه نیروهای فیزیکی و روانی گرد هم می‌آیند. در صورت حمله به مرکز ثقل با نیروی کافی، سپاه تعادل خود را از دست می‌دهد و سقوط می‌کند. بنابراین، مرکز ثقل نقطه قوت نیست؛ بلکه نقطه تعادل است (Clausewitz, 2007: 30 و حجتی نجف‌آبادی، ۱۴۰۲: ۵۴). کلازویتس معتقد است مهم‌ترین مسئله‌ای که استراتژیست باید به دنبال آن باشد، کشف نقطه ثقلی است که باید فشارها بر روی آن متمرکز گردد (باقری کبوری، ۱۳۷۰: ۲۶۲). این نقطه همان جایی است که تمام توان ما باید متوجه آن باشد. وی سه نمونه از این مراکز را بیان داشته است: ارتش دشمن، پایتخت او و اگر متحد قدرتمندی دارد ارتش آن متحد (Clauzewitz, 1984: 75 و کامرانی‌فر، ۱۳۹۷: ۳۲). به نظر می‌رسد که اسکندر مقدونی مرکز ثقل و کانون اصلی خود را ارتش هخامنشی و به خصوص شخص داریوش سوم قرار داده بود. اسکندر به خوبی می‌دانست که اگر در نبرد، شاه هخامنشی کشته شده و یا فرار کند، لشکر او خود را تسلیم خواهند نمود. همین دلیل در همه نبردها بعد از شروع جنگ، مستقیم به طرف داریوش می‌رفت و حتی بعد از پیروزی در نبرد گوگمل در سال ۳۳۱ ق.م، تا آخرین لحظه داریوش را تعقیب نمود تا اینکه سرانجام توانست جسد او را به دست بیاورد و بعد از آن با خیال آسوده سایر نقاط شاهنشاهی هخامنشی را فتح نمود.

۳-۲-۶- اسارت خانواده داریوش سوم

یکی از اشتباهات داریوش این بود که هنگام عزیمت جهت نبرد با اسکندر، خانواده خود و بسیاری از اشراف و بزرگان را به همراه لشکر برد. بعد از پیروزی اسکندر در نبرد ایسوس، یونانیان به اردوی ایرانیان حمله کردند و مادر شاه سی سی گامیس، همسر داریوش ملکه استاتیرا، دو دختر و پسر شیرخواره‌اش را به اسارت گرفتند (آریانوس، ۱۳۹۳: ۷۶ و Nardo, 1997: 123). بعد از اینکه داریوش متوجه شد خانواده او به اسارت اسکندر افتاده‌اند، ضربه روحی شدیدی به او وارد شد به طوری که از این به بعد بیشتر به فکر نجات آنها از طریق دیپلماسی بود و کمتر به نبرد با اسکندر می‌اندیشید (گلشنی‌راد، ۱۴۰۳، مقاله قتل داریوش سوم هخامنشی: ۳۰۸). سن تزو می‌نویسد با زندانیان خوش‌رفتاری کنید و مراعات حال آنها را بنمایید. (سن تزو، ۱۳۶۴: ۱۰۱)

اسکندر به ارزش و اهمیت این زندانیان واقف بود و با رفتار شایسته و مناسب با آنها، نظر ایرانیان و به خصوص شخص داریوش را به خود جلب نمود. داریوش که از نظر روحی شکست خورده بود، دو بار به اسکندر نامه فرستاد و تقاضای آزادی خانواده‌اش را در ازای پرداخت ۱۰ هزار تالان و دادن تمام سرزمین‌های واقع در مشرق فرات به اسکندر نمود که اسکندر نپذیرفت (آریانوس، ۱۳۹۳: ۹۸ و پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۴۲). بعدها نیز که ملکه استاتیرا هنگام وضع حمل مُرد، اسکندر یکی از خواجگان ایرانی را که اسیر او بود و تیئوس نام داشت آزاد نمود تا به داریوش خبر دهد اسکندر با خانواده‌اش رفتار مناسب داشته است. وقتی داریوش از رفتار شایسته اسکندر با خانواده‌اش خبردار می‌شود، دست به دعا برداشته و آرزو می‌کند بتواند سلطنت ایرانیان را نجات دهد، «ولی اگر مقدر است که گرفتار غضب و انتقام الهی بشوم یا اینکه سلطنت ما نیز به مانند جمله چیزهای خاکی راه اضمحلال بینماید و امپراطوری ایران نابود شود، روا مدار که پس از مرگ من به جز اسکندر احدی بر تخت کوروش جلوس کند» (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۴۴ و آگنس ساویل، ۱۳۶۴: ۲۳۳). بنابراین داریوش آن‌چنان از نظر روحی و روانی به خاطر اسارت خانواده‌اش به هم می‌ریزد که آرزو می‌نماید اسکندر بتواند شاهنشاهی هخامنشی را به دست بیاورد.

۳-۳- جلوگیری از ارتباط دشمن با متحدانش

از دیدگاه سن تزو بهترین کار در جنگ، فرو ریختن اتحادهای دشمن است (سن تزو، ۱۴۰۱: ۱۳۵). بعد از مرگ فیلیپ، اسکندر جوان جانشین پدرش شد. وی یونانیان را در مجمع کورنت جمع کرد تا هم قدرت او را بپذیرند و هم با او متحد شوند (دیودور

¹ Center of Gravity

سیسیلی، ۱۳۸۴: ۶۲۴). در این زمان بسیاری از دولت شهرهای یونانی بر علیه اسکندر شورش کرده و سلطه او را نپذیرفتند. دموستنس خطیب مشهور و رهبر حزب دموکرات آتن، در سال ۳۴۱ ق.م. خواستار اتحاد تمام دولت شهرهای یونان با دولت هخامنشی برای رهایی از یوغ مقدونیه شد (داندامایف، ۱۳۸۱: ۳۵۶ و دیودور سیسیلی، ۱۳۸۴: ۶۲۰). دیودور سیسیلی می‌نویسد که اسکندر در اروپا مشکلات زیادی در پیش داشت «اما به‌رغم مشکلات بزرگ و تهدیدهای جدی که پادشاهی با آنها مواجه بود، اسکندر که در آن زمان جوانی بیش نبود، به‌رغم انتظار، امور عمومی را در اندک زمانی هرچند که بسیار دشوار بودند، سر و سامان داد. وی با برخی از آنان وارد مذاکره شد و آنان را متقاعد کرد و با پراکندن ترس در میان برخی دیگر، آنان را به راه راست رهنمون کرد. سرآخر، برخی دیگر نیز از طریق نیروی قهریه مطیع شدند» (همان: ۶۲۱). رهبری قیام بر علیه اسکندر را «تب» بر عهده داشت که خواستار اتحاد یونانیان با دولت هخامنشی و سرنگونی جبار مقدونی بود (داندامایف، ۱۳۸۱: ۳۵۸). اسکندر تب را شکست داد و آن‌را با خاک یکسان نمود.

پس از آنکه اسکندر در اروپا عقبه خود را مستحکم کرد، برای لشکرکشی علیه ایران مهیا شد. وی بعد از پیروزی در نبرد گرانیکوس، پادگان کوچکی مرکب از یونانیان متحد برای حفظ ارتباط با قاره اروپا در آسیای کوچک باقی گذاشت (دیاکونف، ۱۳۸۳: ۱۵۳). علاوه بر این، آنتی پاتر را به همراه لشکری در اروپا باقی گذاشت که مراقب اوضاع باشد و مانع از اتحاد یونانیان با داریوش سوم شود. در این زمان «ممنون» سردار یونانی داریوش سوم به فکر حمله به یونان و تصرف عقبه سپاه مقدونی بود و جزایر «خیوس» و «لس بوس» را نیز متصرف شد. اما مرگ نابهنگام ممنون در سال ۳۳۳ ق.م، خطر بزرگی را از پیش پای اسکندر برداشت (داندامایف، ۱۳۸۱: ۳۶۱). بعد از مرگ ممنون، برادرزاده‌ی وی فرناباد جانشین او شد ولی داریوش نیروهای او را به آسیا فراخواند و فرناباد نتوانست در قاره اروپا پیشروی نماید (دیاکونف، ۱۳۸۳: ۱۵۴). اسکندر تا زمان مرگ داریوش سوم نگران یونانی‌های اروپا بود و به آنها اعتماد نداشته و از شورش آنها بیم داشت ولی متأسفانه داریوش نتوانست از این موقعیت بر ضد اسکندر استفاده نماید.

۳-۴- در بن‌بست قرار دادن نیروهای خودی

سن تزو معتقد است در بحبوه نبرد، باید افراد لشکر را در وضعیت بن‌بست بیفکنید به‌طوری که از برابر مرگ نیز فرار نکنند. چون اگر آماده مردن باشند، به هر کاری قادرند. در این حالت افسران و افراد حد اعلای توانایی خود را به کار می‌گیرند. افراد در ناامیدی از هیچ چیز نمی‌ترسند. وقتی راهی برای عقب‌نشینی نباشد، افراد تزلزل ناپذیرند. (سن تزو، ۱۳۶۴: ۱۴۲)

هنگام نبرد گرانیکوس که اولین رویارویی مقدونیان با نیروهای هخامنشی بود، اسکندر سپاه خود را پشت به رودخانه گرانیکوس قرار داد تا سپاهیان بدانند راهی جز جنگیدن ندارند و در صورت فرار در رودخانه غرق خواهند شد (دیودور سیسیلی، ۱۳۸۴: ۶۵۱). بعد از پیروزی در نبرد گرانیکوس نیز اسکندر دستور ترخیص ناوگان دریایی را (به غیر از چند کشتی که برای حمل و نقل ادوات محاصره مورد نیاز بود) صادر کرد دلیل آن را نیز اینگونه ذکر نمود: «چون آمدن داریوش قطعی بود و نبرد سازمان یافته بزرگی در می‌گرفت، وی اندیشیده بود که اگر امید به رهایی در گریختن را از مقدونیان بگیرند، آنها شور بیشتری برای جنگیدن از خود نشان خواهند داد» (همانجا).

۳-۵- مکان نبرد

استراتژیست‌های نظامی بر این عقیده هستند که جغرافیا مبارزه را شکل می‌دهد. برای فرماندهان و سربازان شناخت محیط و میدان جنگ اهمیت دارد (دهقانی، ۱۳۹۵: ۲۳). سن تزو معتقد است که وضعیت منطقه یکی از عوامل تعیین‌کننده در پیروزی است و به همین خاطر یکی از هنرهای فرمانده قابل را توانایی ارزیابی وضعیت دشمن و محاسبه فواصل و نیز شناسایی میزان دشواری‌های زمین می‌داند (باقری کبوری، ۱۳۷۰: ۲۳۲): «با استفاده درست از زمین (محل نبرد)، قوای ضربتی و نیروهای چالاک و تکاور به

بهترین وجه مورد استفاده قرار می‌گیرند. اگر از امتیاز زمین برخوردار باشیم حتی با افراد ضعیف و ناستوار نیز می‌توان پیروز شد». (سن تزو، ۱۳۶۴: ۱۴۵)

طبق نوشته مورخین عصر باستان، اسکندر به اهمیت مکان نبرد آگاهی زیادی داشت. وی هیچگاه در دریا با نیروهای ایرانی درگیر نشد و نبردها را به خشکی می‌کشاند. هنگامی که قصد محاصره شهر ملیتوس در آسیای کوچک را داشت، ایرانیان در دریا ناوگان خود را مستقر کرده بودند. پارمنیو با دلایل مختلف قصد داشت اسکندر را قانع کند که در دریا با ایرانیان بجنگد ولی اسکندر اظهار داشت: «نادانی است که با نیروی ضعیف‌تر به جنگ نیروی توانمندتر رفت و حاضر نبود ملوانان بی‌تجربه خود را روبروی دریانوردان کارکشته قبرسی و فینیقیه‌ای درگیر نماید. صلاح نمی‌دید که جان مقدونی‌های باتجربه در جنگ‌های زمینی را به خطر بیندازد» (آریانوس، ۱۳۹۳: ۹۵). در نبرد زمینی نیز اسکندر بعد از بررسی مکان نبرد (آریانوس، کتاب سوم: ۱۱۷) بهترین جاها را انتخاب می‌کرد. برعکس داریوش که در مقابله با مقدونیان متوجه اهمیت جغرافیا و مکان نبرد نبود. بعد از شکست ایرانیان در جنگ گرانیکوس، داریوش لشکر بزرگی فراهم کرده در کنار شهر کوچک «ایسوس» در سوریه منتظر اسکندر و لشکر او ایستاد. میدان نبردی که توسط داریوش انتخاب شده بود، جای مناسبی نبود زیرا محصور میان کوه و دریا بود و به‌علت تنگی مکان، سواره‌نظام سپاه هخامنشی نمی‌توانست به خوبی مانور دهد (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۲۴ و کلمان هوار، ۱۳۸۴: ۷۷). اسکندر در سخنرانی خود قبل از نبرد ایسوس متوجه این مسئله شده و آن‌را به یاران خود گوشزد می‌نماید: «(ایزد) هم‌اکنون در دل داریوش چنان اثر گذاشته است که نیروهای خود را از فضای آزاد و باز برآورده و در گذرگاهی تنگ مستقر نماید. گذرگاهی که مساحت آنچنان اندک است که تنها یک لژیون یونانی در آن می‌تواند جای بگیرد. در نبردی که در خواهد گرفت، ایرانیان خود توان به کار گرفتن مزیت و سودمندی ناشی از کثرت نفرات را از دست داده‌اند» (آریانوس، ۱۳۹۳، کتاب دوم: ۶۶). در نبرد گوگمل اسکندر نیروهایش را در منطقه کوهستانی قرار داده بود که از آنجا هم می‌توانستند نیروهای داریوش را بپایند و هم نیروهایش شب قبل از نبرد به استراحت و خواب بدون ترس از شیبخون دشمن بپردازند، چون منطقه کوهستانی بود و نیروهای داریوش نمی‌توانست به آنجا شیبخون بزنند (Badian, 297) ولی داریوش نیروهایش را در دشت مسطح گذاشت (داریوش می‌توانست اطراف لشکر را خاکریز و خندق بگذارد) و بنابراین ناچار شد با عیوب مکانی که انتخاب کرده بود روبرو شود: بی حفاظ در میان دشتی وسیع و از این رو به مردانش اجازه خواب و استراحت نداد و به آنها هشدار داد که مراقب حمله غافلگیرانه شبانه باشند (گلشنی‌راد، ۱۴۰۳: ۳۰۹ و اومستد، ۱۳۸۳: ۱۷).

۳-۶- تشویق یاران

از دیدگاه استراتژیست‌های نظامی، فرمانده زیرک باید یاران خود را از طرق مختلف تشویق نماید (سن تزو، ۱۳۶۴: ۱۴۹). سن تزو در این زمینه می‌نویسد: «کسی که چندین سال در برابر دشمن می‌ایستد تا در جنگ سرنوشت‌ساز پیروز گردد ولی به دلیل آنکه برای دادن وجه و عناوین افتخارآمیز و پرداختن چند صد سکه طلا رو ترش می‌کند، از وضعیت دشمن بی‌خبر می‌ماند، کاملاً از انسانیت به دور است. چنین آدمی بویی از فرماندهی نبرده است و بر پیروزی دست نمی‌یابد» (همان: ۱۵۸). با مطالعه تاریخ پادشاهی اسکندر، متوجه می‌شویم که وی همواره به یاران خود به‌خصوص افرادی که لیاقت و شایستگی در نبرد نشان می‌دادند، بذل و بخشش می‌نمود. اسکندر هنگام شروع حمله به شاهنشاهی هخامنشی، به یاران خود مال و اموال زیادی می‌بخشد «تا جایی که کلیه‌ی دارایی و مایملک شاهان مقدونی را بخشید». در جواب پردیکاس که از او می‌پرسد برای خودش چه باقی گذاشته است؟ اسکندر پاسخ می‌دهد: امید. (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۱۵)

پلوتارک می‌نویسد که اسکندر «با خوش‌رویی به بذل و بخشش اقدام می‌کرد و هرچه بیشتر کارش بالا می‌گرفت، طبع بذالتش بیشتر به بذل و بخشش می‌پرداخت و با نشاط و شغف بیشتری می‌بخشید و زیردستان را نوازش می‌کرد و مخصوصاً داد و دهش را با خوش‌رویی و ادای کلمات خوش انجام می‌داد تا مسرت مردم افزون‌تر گردد (همان: ۴۵۷). آنچنان اسکندر جهت تشویق یاران خود به آنها بخشش می‌نمود که مادرش المپیا به او اعتراض نموده و با نوشتن نامه‌ای از او درخواست نمود بخشش‌های خود را کمتر نماید. (همان: ۴۵۹)

۳-۷- مشورت در انجام نقشه‌های جنگی

استراتژیست‌های نظامی معتقدند که فرمانده باید در انجام نقشه‌ها و راهبردهای جنگی با یاران خود به مشورت بپردازد. سن تزو معتقد است که حاکمان روشن‌بین درباره نقشه‌های جنگی به مشورت می‌پردازند و فرماندهان عالی این نقشه‌ها را اجرا می‌کنند. (سون تزو، ۱۳۶۴: ۱۵۵)

اسکندر با وجود اینکه شخصی مستبد بود ولی در بسیاری از موارد هنگام اجرای طرح‌های جنگی با سرداران خود به مشورت می‌نشست. قبل از آغاز نبرد گوگمل، اسکندر معتقد بود که بدون هیچ ملاحظه و بررسی محیط جغرافیایی باید به لشکر داریوش حمله کنند. پارمنیو به او توصیه می‌کند قبل از این کار به تجسس مکان نبرد بپردازند. اسکندر بعد از مشورت با سرداران خود، نظر پارمنیو را می‌پذیرد (آریانوس، ۱۳۹۳، کتاب سوم: ۱۱۷). در مقابل داریوش کمتر به نظر مشاوران خود اهمیت می‌داد و به قول آریانوس «شیوه او این بود که آن سیاستی را در پیش بگیرد که با طبع خود او موافق بود» (همان: ۶۵). قبل از نبرد ایسوس، آمین تاس که یک مقدونی تبعیدی بود به داریوش التماس نمود لشکر را در دشت وسیع و پهن قرار داده و منتظر بایستد تا اسکندر به ایرانیان برسد، ولی داریوش نظر او را نپذیرفته و به پیشواز اسکندر می‌رود (پلوتارک، ۱۳۶۹: ۴۲۴). یکی دیگر از مشاوران داریوش، خاریدموس یونانی بود که به داریوش توصیه نموده بود در پایتخت بماند و کشور را از درون اداره نماید اما چون داریوش نظر او را در حین مشاوره توهین به خود تلقی کرده بود، او را کشت (رجبی، ۱۳۸۷: ۲۱۴).

۳-۸- امان دادن به لشکر شکست‌خورده

استراتژیست‌های نظامی معتقدند بعد از اینکه بر نیروی دشمن پیروز شدید، با اسرای جنگی خوش‌رفتاری نموده و مراعات حال آنها را بنمایید: «به دشمن نشان دهید راه نجاتی برایش باقی است و در ذهن او این مطلب را بگنجانید که راه دیگری غیر از مرگ وجود دارد» (سن تزو، ۱۳۶۴: ۱۰۱). نه تنها نباید اسرای جنگی را کشت بلکه باید از آنها در کارهای جدید استفاده نمود (همان: ۵۰). اسکندر به خوبی دریافته بود که اگر رفتاری خصمانه با پارسیان شکست‌خورده در پیش بگیرد و آنها به این نتیجه برسند که راهی جز مرگ وجود ندارد، با تمام توان در مقابل او مقاومت خواهند نمود. به همین دلیل سیاستی دوستانه در مقابل اسرای جنگی و سایر نیروهای داریوش که به او می‌پیوستند در پیش گرفت. آریان به وجود سربازان لشکر داریوش در لشکر اسکندر (بعد از نبرد ایسوس) اشاره می‌کند آنجا که به نامه‌ای از اسکندر به داریوش می‌پردازد که وی در زمان اقامت در ماراتوس، فینیقیه (سال ۳۳۲ ق.م) به او می‌گوید: «من خود مسئولیت تمام آن دسته از سربازان شما را که در جنگ کشته نشده، اما به من پناهنده شده باشند بر عهده می‌گیرم.» سربازان شما اکنون به اختیار خود در سپاه من می‌جنگند. (Arrian, 2, 14, 7 و اولبریخت، ۱۴۰۱: ۱۳۳)

بعد از شکست ایسوس و گوگمل، بیشتر مقامات عالی‌رتبه و ساتراپ‌ها خود را تسلیم اسکندر نمودند. پارسیان دریافته بودند که اسکندر از مقامات عالی‌رتبه‌ای که به خدمتش کمر بسته بودند استقبال کرده و کارهای مهمی به آنها سپرده است (بریان، ۱۳۸۱: ۱۳۶۸). کنت کورث نیز این جمله را از زبان داریوش در اواخر عمر بیان می‌کند: «خائنان و فراریانی که به دشمن پناهنده شده‌اند، در شهرهای من خیلی زیادند ولی امتیازاتی که به آنها داده‌اند، نه از این جهت است که واقعاً شایسته آن باشند بلکه برای این است که با این پادشاه‌ها شما را اغوا کنند تا مانند آنها شوید» (Quintu curtius, Fivebook, paragraph, 8). در سرتاسر سرزمین ایرانی، از شوش گرفته تا پارا پامیسوس یعنی هندوکش امروزی، اسکندر در فاصله زمانی ۳۳۰ - ۳۲۹ ده - پانزده ساتراپ را حکم داد که از میان همه آنها فقط یک نفر مقدونی بود (در منطقه آراخوز یا رخج) و بقیه ایرانی بودند. (Olbrycht, 2004: 104F)

۴- نتیجه‌گیری

سن تزو، کلوزیتس و ژومینی از استراتژیست‌های نظامی بودند که بصورت کلی علل پیروزی‌ها و شکست‌ها را مورد بررسی قرار دادند. از نظر آن‌ها، یکی از عوامل بسیار مهم در نبردها، فرمانده می‌باشد که با اتخاذ تدابیر و استراتژی درست و سنجیده

می‌تواند باعث پیروزی لشکر خود شود. با مطالعه نبردهای صورت گرفته بین اسکندر و داریوش سوم هخامنشی متوجه می‌شویم که اسکندر بعد از اینکه به پادشاهی رسید، از استراتژی درست، منظم و سنجیده جهت پیشبرد اهداف خود و پیروزی بر ارتش هخامنشی استفاده نمود. وی ابتدا با استفاده از جاسوسان به ارزیابی امکانات حریف پرداخته، سپس یونانیان را با مذاکره و یا جنگ با خود متحد نموده با شعار «گرفتن انتقام یونانی‌ها از پارسیان» آن‌ها را راضی نمود به‌همراه وی به آسیا حمله کنند. بعد از اینکه اسکندر به قلمرو هخامنشی لشکر کشید، بخشی از نیروهای خود را زیر نظر آنتی‌پاتر در اروپا گذاشت تا مانع از اتحاد یونانی‌ها با داریوش شوند. در تمامی نبردها با استفاده از غیب‌گویانی مانند آریستاندر، انجام سخنرانی‌های مهیج، شجاعت در نبردها و بخشیدن هدایا و تحفه‌های زیاد به یارانش، تلاش نمود روحیه لشکریان خود را بالا برد و بعد از اولین پیروزی خود بر لشکر داریوش در نبرد گرانیکوس، با امان دادن به لشکر دشمن، باعث شد برخی از یاران داریوش به او بپیوندند. در لشکر مقابل، داریوش سوم شاهنشاه هخامنشی که اسکندر را دست‌کم گرفته و به چشم کودکی خردسال به او می‌نگریست، هیچ‌گونه تاکتیک مشخص در نبرد نداشت. وی در اندیشه‌ی اینکه نبردی ساده و راحت در پیش دارد، تمام اعضای خانواده خود و سردارانش را به‌همراه لشکر می‌برد، در اولین نبرد سردارانش را فرستاد و خودش در جنگ شرکت نکرد، در سایر نبردهایی که شرکت نمود نیز فرار کرد و فرارهای مکرر او باعث تضعیف روحیه‌ی لشکر هخامنشی و سرانجام شکست آنها شد. بنابراین اسکندر که شاگرد ارسطو بود و به قول خودش چگونه زیستن را از او آموخته بود، با برنامه‌ریزی منظم، توانست در نبرد با داریوش سوم که از امکانات و نفرات بیشتری برخوردار بود پیروز شود.

منابع

- ادیبی سده، مهدی (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی جنگ و نیروهای نظامی، تهران: سمت.
- ارل، ادوارد (۱۳۴۳). تاریخ فن جنگ، ترجمه محمدعلی پیروزان، تهران: علمی و فرهنگی.
- ازغندی، علی‌رضا (۱۳۸۴). جنگ و صلح، تهران: سمت.
- اومستد، آلبرت (۱۳۸۳). تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه محمد مقدم، تهران: علمی و فرهنگی.
- آریانوس فلاویوس (۱۳۹۳). لشکرکشی اسکندر به ایران، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، تهران: موقوفات محمود افشار.
- باقری کبوق، علی (۱۳۶۹). کلیات و مبانی استراتژی و جنگ، تهران: نشر بین‌الملل.
- بروسیوس، ماریا (۱۴۰۰). ایران باستان، کرج: سیمرغ آسمان.
- بریان، پی‌یر (۱۳۹۲). امپراطوری فراموش شده، مقاله «تاریخ شاهنشاهی هخامنشی»، گردآورندگان: جان کرتیس و نایجل تالیس، ترجمه خشایار بهاری، تهران: فرزانه روز.
- بریان، پی‌یر (۱۳۸۱). امپراتوری هخامنشی، ترجمه ناهید فروغان، تهران: قطره.
- بیانی، شیرین (۱۳۸۷). تاریخ ایران باستان، جلد دوم، تهران: سمت.
- بیرو، آلن (۱۳۷۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان.
- پلوتارک (۱۳۶۹). حیات مردان نامی، جلد سوم، ترجمه رضا مشایخی، تهران: علمی و فرهنگی.
- پورعزت، علی‌اصغر و عطار، عزیز (۱۳۸۴). «بررسی دلایل فروپاشی حکومت و تمدن باستانی هخامنشیان»، مجله پژوهش حقوق عمومی، دوره ۸، شماره ۲۱.
- تبریزی شهروی، زهرا (۱۴۰۰). «عوامل تاثیرگذار در برافتادن هخامنشیان»، کنفرانس زبان، ادبیات، تاریخ و تمدن، دوره ۶.

- تزو، سن (۱۳۶۴). هنر جنگ، ترجمه حسن حبیبی، تهران: قلم.
- تزو، سون (۱۴۰۱). هنر جنگ، ترجمه مهدی سمساری، تهران: جامی.
- حجتی نجف‌آبادی، شهناز و کابله سوری، روجیار (۱۴۰۲). تحلیلی بر نبرد حران با تکیه بر نظریه‌های جامعه‌شناسی جنگ، مجله مطالعات تاریخی جنگ، دوره ۷، شماره ۳.
- داندامایف، محمد (۱۳۸۱). تاریخ سیاسی هخامنشیان، ترجمه خشایار بهاری، تهران: کارنگ.
- دولاندلن، ش (۱۳۶۷). تاریخ جهانی، ترجمه احمد بهمنش، تاریخ یونان قدیم، تهران: دانشگاه تهران.
- دهقانی، حمید (۱۳۹۵). از کارزارهای انتخاباتی تا رفتار انتخاباتی، تهران: جامعه‌شناسان.
- دیاکونف، میخائیل میخائیلوویچ (۱۳۸۳). تاریخ ایران باستان، ترجمه روحی ارباب، تهران: علمی و فرهنگی.
- دیودورسیسیلی (۱۳۸۴). کتابخانه تاریخی (سرزمین میان‌رودان حکومت مادها، آشور)، ترجمه حمید بیکیس شورکایی و اسماعیل سنگاری، تهران: جامی.
- رجبی، پرویز (۱۳۸۷). تاریخ ایران از ایلامی‌ها و آریایی‌ها تا پایان دوره هخامنشی، تهران: دانشگاه پیام‌نور.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۳). تاریخ مردم ایران قبل از اسلام، تهران: امیرکبیر.
- ساویل، اگنس (۱۳۶۴). تاریخ اسکندر مقدونی، ترجمه وحید مازندرانی، تهران: وحید.
- علی‌رضا شاپور، شهبازی (۱۳۵۰). جهان‌داری داریوش بزرگ، شیراز: دانشگاه پهلوی.
- فرای، ریچارد نلسون (۱۳۷۳). میراث باستانی ایران، تهران: علمی و فرهنگی.
- کامرانی‌فر، احمد و دیگران (۱۳۹۷). بازخوانی فتح یمن توسط وهرز در پرتو نظریه‌های جامعه‌شناسی جنگ، مجله مطالعات تاریخ اسلام، شماره ۳۷، سال دهم.
- گرین، رابرت (۱۳۹۰). استراتژی جنگ، ترجمه فاطمه باغستانی، تهران: نسل نواندیش.
- گزنفون (۱۳۸۶). کوروش‌نامه، ترجمه رضا مشایخی، تهران: علمی و فرهنگی.
- گلشنی‌راد، کریم (۱۴۰۳). آموزش و پرورش در دوره هخامنشی، خرم‌آباد، دانشگاه لرستان.
- گلشنی‌راد، کریم (۱۴۰۳). بررسی دلیل کشتن داریوش سوم، مجله مطالعات ایرانی، دوره ۲۳، شماره ۴۵، بهار و تابستان.
- گیرشمن، رومن (۱۳۸۹). ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران: دنیای کتاب.
- الماسی، محمدحسین (۱۳۷۲). اطاعت‌پذیری در نیروهای مسلح، نشریه سیاست دفاعی، شماره ۲.
- محمودآبادی، اصغر (۱۳۸۸). فرایند اقتدار امپراطوری هخامنشی، اصفهان: نقش مانا.
- نیکول، دیوید (۱۳۹۵). ارتش ایران ساسانی، ترجمه محمد آقاجری، تهران: ققنوس.
- ویسهوفر، یوزف (۱۳۹۳). ایران باستان، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: ققنوس.
- ویلکن، اولریش (۱۳۷۶). اسکندر مقدونی، ترجمه حسن افشار، تهران: مرکز.

- هاوارد، مایکل (۱۳۷۷). کلازویتس، غلامحسین میرزا صالح، تهران: طرح نو.
- هوار، کلمان (۱۳۸۴). ایران و تمدن ایرانی، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر.
- هینتس، والتر (۱۳۸۷). داریوش و ایرانیان، تهران: ماهی.
- اولبریخت، مارک یان (۱۴۰۱). ایران گرایی اسکندر مقدونی، ترجمه عباس امام، اهواز: گزارش تاریخ.

References

- Badian, e. (1958). *The eunuch bagoas*, Cambridge university press, vol8.
- Clausewitz, C. (2007). *On war*, translated by Michael howard and peter paret, oxford university press.
- Curtius, Q. (1976). *History of alexander*, johan. c.rolf, London, Harvard university.
- Jomini, De H. (2004). *The art of war*, translated by capt Gh mendell, the project gutenberge book of the art of war, by baron de.
- Mcneilly, M. (2001). *Sun tzu and the art of modern warfare*, oxford university press.
- Nardo, D. (1997). *The Persian empire (world history)*, Library binding, Published by lucent books.
- Nicholas, E. (2003). *The Persian policies of alexander the great*, Louisamna state university.
- Olbrycht, m. j. (2004). *Alexander the great and the Iranian world (aleksander wielki ishwiat iranski)*, Rzeszow.
- Plutarch. (1932). *The life of alexander the great*, Translated by john Dryden, New York, random house publishing.
- Simpson, c. (1994). *Science of coercion: communication research and psychological warfare*. NewYork: oxford university.